

ТОЛЛИНГ — ЗАМОНАВИЙ ХАЛҚАРО САВДОНИНГ МУҲИМ АСОСИ

Сўнгги чорак асрда халқаро савдо ҳажмларининг жадал ошишига сабаб бўлган омиллардан бири толлинг ҳисобланади. Жаҳон Божхона ташки- лоти томонидан берилган таърифга кўра, толлинг - "божхона процедурам ҳисобланиб, унга кўра муайян маҳсулот импорт божларидан озод этилган ҳолда божхона ҳудудига олиб кирилади. Кейинчалик у ушбу ҳудудда қайта ишла- ниб (йиғилиб, қадоқланиб, таъмирланиб ва ҳ.к.), реэкспорт қилинади"¹.

Бугунги кунда толлинг халқаро меҳнат тақсимо- ти қонуниятларининг асосий та- мойили сифатида кўплаб мамлакатлар ташқи иқтисодий фаолиятида муҳим ўрин тутди. Буни ташқи савдо ҳажми бўйича дунёда етакчи бўлган Хитой мисолида ҳам кўриш мумкин. 2011 йилда Хитойда толлинг фаолияти доирасидаги экспорт ялпи экспортнинг қарийб 44 фоизини (835,4 млрд.долл.) ташкил этган бўлса, толлинг доирасидаги импорт ялпи импортнинг 26,9 фоизини (469,8 млрд.долл.) ташкил этди². Хитойда толлинг фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар сони 2009 йилда 126 мингтани ташкил этди. Бундай корхоналарда ишловчи аҳоли сони эса 30-40 млн. кишидан иборат бўлиб, мазкур рақам саноат тармоғида меҳнат қилаётганларнинг 20 фоизига тенг³. Толлинг корхоналарининг аксарияти хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар (ХИИК) бўлгани учун бундай фаолиятнинг ривож топи- ши ҳам асосан мазкур мулкчилик шаклининг устуворлиги туфайлидир. Ўз навбати- да, толлинг жараёни ХИИКларнинг мамлакат ташқи савдосидаги улушининг кес- кин ошишига ҳам сабаб бўлмоқда. Жумладан, 2006 йилда толлинг доирасидаги экспорт ва импортда ХИИКлар ялпи экспорт ва импортнинг тегишли равишда 84,5 ва 85,6 фоизини ташкил этган. Шунинг учун ҳам сўнгги ўн йилликда ушбу корхона- ларнинг Хитой ташқи савдосидаги улуши ўртача 55 фоизга тенг бўлди.

Х.ИНДИСТОН - хизматлар аутсорсингини бажариш (хизматлар толлинги)⁴ борасида бой тажрибага эга давлат. Бу асосан капитал сиғими юқори бўлган ишлаб чиқариш тизимларининг ривожлантирилиши ҳамда хизматлар соҳасига тўғри- дан-тўғри хорижий инвестицияларнинг йўналтирилиши билан боғлиқ. Мамла- катда асосан информацией технологияларга оид ва сотиладиган хизматлар (маса- лан, коллцентр, тиббиёт, бухгалтерия, молия, муҳандис- конструкторлик, юридик, таълим-тадқиқот, компьютер бўйича дастурлаш, маълумотлар базасини яратиш каби хизмат турлари) бўйича буюртмаларни бажариш кенг тарқалган. Маълумот- ларга қараганда, 2011 молиявий йилда Х.индистон аутсорсинг саноати 76 млрд. доллардан ортиқ микдорда даромад кўрган⁵.

АЪЗАМ Сардор Эркин ўғли, иқтисод фанлари номзоди, Ташкент Вестминистер халқаро универ- ситети ўқитувчиси.

Аъзам С.

Халқаро тажриба инобатга олинса, Ўзбекистонда толлинг фаолияти билан шу- гулланиш

учун маҳаллий ва хорижий инвесторлар иштирокидаги корхоналарнинг тузилишини рағбатлантириш, уларнинг фаолияти учун зарур шарт-шароитлар яратиш керак.

Толлинг фаолиятининг мамлакатимиз иқтисодийётига асосан ижобий таъсир кўрсатиши мумкинлиги ва республикамизда унинг ривожланиши учун қонуний асосларнинг яратилганига қарамай⁶, ташқи савдода толлинг шартномаларининг ҳамда бу борадаги савдо ҳажмларининг улуши кам. Шартномалар асосан хомашё- ни қайта ишлаш тармоқларида тузилмоқда. Бунинг асосий сабаблари, бизнингча, ташқи савдо билан шуғулланувчи хўжалик субъектларининг толлинг муолажала- ри хусусида етарлича маълумотга эга эмаслиги, толлинг фаолиятини амалга оши- риш борасида турли бюрократии тўсиқларнинг сакданиб қолаётгани, қайта иш- лашнинг мураккаброқ жараёнларида минтақавий меҳнат тақсимо- ти бўғинлари- нинг деярли йўқдиги, маҳаллий ва қўшни давлатлар саноатининг халқаро ишлаб чиқариш тизими билан самарали кооперациялана олмагани каби муаммоларнинг мавжудлиги билан боғлиқ. Шунинг учун мазкур муаммоларни нафақат миллий миқёсда, балки минтақавий кўламда ҳал этиш давр талабига айланмоқда.

Шу нуқтаи назардан, биз Ўзбекистан ташқи савдо сиёсатида толлинг муолажа- ларини амалга ошириш вақтида қўшимча қиймат солиғини (ҚҚС) қайтариб бе- ришни таклиф этамиз. Гап шундаки, толлинг доирасида миллий манфаатларга жавоб бермайдиган экспорт операцияларини амалга ошириш вақтида, жумладан, эколог- ияни ифлослантирувчи, кўп энергия сарф этувчи, қўшилган қиймати паст бўлган маҳсулотлар толлингида ҚҚСни қайтариб бериш ставкасини пасайтириш орқали бундай маҳсулотлар толлингида таъсир кўрсатиш мумкин. Масалан, Ўзбекистонда ҚҚС 20 фоизни ташкил этса, толлинг доирасидаги импорт жараёнида тўлиқ ҳажм- да олинадиган ҚҚСни маҳсулот қайта ишлаш жараёнидан ўтиб, реэкспорт қили- наётганида тўлиқ эмас, балки маҳсулот турига қараб, унинг 15, 10, 5 фоизини толлингерга қайтариб бериш мумкин. Шундай қилинса, толлинг, операциялари- нинг ривожига муайян таъсир кўрсатса бўлади. Бу, ўз навбатида ташқи савдони мақсадга мувофиқ йўналишда бошқариш имконини беради.

Таҳлилларимиз шуни кўрсатмоқдаки, Ўзбекистоннинг жуғрофий нуқтаи назардан ноқулай жойлашгани (денгиздан йироқлиги) сабабли мамлакатимизни иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш йўлида ташқи дунёга хизматлар аутсор- сингини кўрсатиш катта фойда келтириши мумкин. Бунинг учун, хорижий тил- ларни мукаммал биладиган, тегишли соҳаларда зарур билим, малакага эга бўлган мутахассисларни тайёрлаш ҳамда мамлакатимизда илғор аутсорсинг хизматлари- ни кўрсатувчи инфратузилмани ташкил этиш лозим бўлади. Ўз навбатида, хизматлар толлингининг ривожлантирилиши маҳаллий шароитда кўплаб иш ўринла- рини яратишга имкон беради.

Ўйлашимизча, Ўзбекистонда толлинг фаолиятини ривожлантириш учун кела- жакда мамлакатимиз ташқи савдо қўламларининг, демакки, ялпи ички маҳсуло- тимиз сиғимини жадал суръатлар билан ошишига хизмат қиладиган қуйидаги чора- тадбирларни амалга ошириш керак:

- илғор мамлакатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, уни "Навоий" эркин индустриал- иқтисодий зонаси ва "Ангрен" махсус индустриал зонасида амалиётга фаол татбиқ, этиш;
- мамлакатимиз қиёсий афзалликка эга бўлган тармоқларда халқаро ишлаб чиқариш кооперациясини йўлга қўйишга кўмак берадиган техник-технологик модернизация ва саноатлашув жараёнларини жадаллаштириш;
- миллий корхоналаримизнинг трансмиллий корпорациялар тизимига қўшили- шини таъминлаш ва экспорт маҳсулотларимизнинг жаҳон бозорларига шиддатли- роқ кириб боришини амалга ошириш учун ҳукуматлараро миқёсда икки ва кўпто- монлама иқтисодий келишув ва шартномаларни имзолашга алоҳида эътибор бе- риш;
- толлинг фаолиятининг асосий, жадаллаштирувчи бўғини ҳисобланмиш ХИИКлар фаолиятини инноватив тарзда янада рағбатлантириш, устувор тармоқ,- ларда янгиларини ташкил этишга интилиш;
- ташқи савдо муолажаларини тезкор ва сифатли амалга ошириш, иқтисодий- маъмурий

соҳадаги транзакцией харажатларни иложи борица минималлаштириш;

- миллий корхоналараро саноат кооперациясини жадаллаштириш асосида иш- лаб чиқарилган экспорт маҳсулотлари ҳар доим ҳам ташқи бозорларда рақобат- бардош бўлавермаслигини ҳисобга олган ҳолда эътиборни фақатгина ички саноат кооперациясига эмас, балки маҳсулот таннархининг камайишига сабаб бўлувчи халқаро саноат кооперациясига қаратиш;

- МДХ,, Марказий Осиё мамлакатлари ва Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти доирасида иқтисодий интеграция жараёнларини жадаллаштириш, минтақада халқаро меҳнат тақсимооти ва кооперацион ҳамкорлик жараёнларида қатнашиш имкониятларини излаб топиш, лозим топилса, ушбу бўғинларни қайтадан ташкил этиш;

- ташқи савдодан келадиган валюта тушумлари манбаларини диверсификация қилиш мақсадида Ўзбекистонда хизматлар толлинги концепциясини яратиш, статистик маълумотларни қайд этиш ва солиққа тортиш чораларини ишлаб чиқиш ва ҳоказо.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистан замонавий халқаро меҳнат тақсимооти та- мойилларидан унумли фойдаланган тақдирда ўз ташқи савдо структурасидаги маҳсулот таркибини жиддий диверсификация қилишга, ташқи иқтисодий хавф- сизликни таъминлаган ҳолда савдо соҳасидаги ҳамкорлари сафини кенгайтириш- га, жаҳон иқтисодиётига манфаатли интеграциялашувга эришиши шубҳасиз.

Манба ва адабиётлар:

1. Интернетдаги манба: www.wcoomd.org жараён камхарж фаолият бўлгани са- бабли манфаатлидир. Бундай хизматлар истеъмол- чи билап [Сўнгги кириш: 21/02/2009]. сотувчи бевосита бир жойда бўлиши шарт бўлмаган бир қатор соҳаларда амалда қўлланилади.
2. Statistical Communique of People's Republic of China, 2012.
3. Интернетдаги манба: www.russianpeople-daily.com.cn [Сана: 25/11/2010].
4. Масалан, АҚШда тиббий маслаҳат қиммат бўлгани учун америкалик компаниялар нисбатан кам маошга рози бўлган малакали ҳинд врачла- рини аутсорсинг хизмати бажаришга жалб эта- дилар. Натижада Ҳиндистондан туриб, АҚШ фу- қаросига он-лайн тарзида тиббий хизмат кўрса- тилади. Бу
5. Ўзбекистонда толлинг фаолияти "ЎзР ҳуду- дида қайта ишлаш (толлинг) бўйича операциялар- ни амалга ошириш тартиби тўғрисидаги Низом", "Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида"ги қонун, Божхона кодекси, Солиқ кодекси ва бошқа ҳуж- жатларда ўз аксини топган.
6. Sourcing Line, Интернетдаги манба: www.sourcingline.com [Сўнгги кириш: 14/11/2012].